

Семенов С.В.

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

Адамовський В.І.

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

ДЕПОРТАЦІЯ ДІТЕЙ ЯК ОКРЕМИЙ ФЕНОМЕН

У статті здійснено комплексне дослідження депортації дітей як окремого історичного феномену, що поєднує виміри насильницької політики держав, травматичні соціально-психологічні наслідки та міжнародно-правову оцінку. Дослідження зосереджене на історичній еволюції та наслідках депортацій дітей у різні періоди ХХ–ХХІ ст.

Методологія дослідження спирається на історико-порівняльний метод (для виявлення хронологічних етапів та спадкоємності радянських, нацистських і сучасних російських практик), аналіз сучасних джерел (для реконструкції механізмів насильницького переміщення та асиміляції), а також соціально-психологічний підхід (для вивчення індивідуальних і колективних наслідків). Використання міждисциплінарних методів дозволило окреслити не лише політико-правові аспекти явища, а й довготривалі ефекти для демографії та культурної спадковості.

Результати дослідження показують, що депортація дітей має принципові відмінності від переміщення дорослих: вона призводить до руйнування сімейних зв'язків, втрати культурної ідентичності та формування « нової » нав'язаної ідентичності. У статті обґрунтовано, що дитяча депортація є свідомою стратегією тоталітарних і окупаційних режимів, спрямованою на знищення нації через її найуразливіших представників.

Наукова новизна роботи полягає у системному узагальненні історичних та сучасних практик депортацій дітей, у виокремленні цього явища як самостійного феномену з міжпоколінними наслідками, а також у запропонованій інтерпретації дитячої депортації як потенційного акту культурного та демографічного геноциду. Практичне значення полягає у можливості використання результатів для поглиблення міжнародно-правових підходів до захисту прав дітей в умовах війни, а також для формування державної політики пам'яті, що протидіятиме повторенню подібних злочинів у майбутньому.

Ключові слова: депортація дітей, примусове переміщення, русифікація, асиміляція, національна ідентичність, культурна спадковість, колективна пам'ять, психологічні наслідки, соціальні наслідки, демографічні втрати, міжнародне право, геноцид.

Постановка проблеми. Упродовж ХХ–ХХІ ст. депортація населення була одним із поширених інструментів тоталітарних і авторитарних режимів, спрямованих на контроль територій, зміну етнічної карти та знищення національної ідентичності. Особливе місце у цій практиці посідає примусове переміщення дітей, яке виходить за межі традиційного розуміння депортаційних процесів. Якщо у випадку дорослого населення основними мотивами ставали економічні, військово-стратегічні чи політичні цілі, то депортація дітей мала додатковий вимір – формування « нової » лояльної спільноти шляхом асиміляції, виховання в чужій культурі та відриву від національних коренів.

В українському контексті ця проблема набула особливої гостроти: від радянських депортаційних практик у 1940–1950-х рр. до сучасних злочинів, пов'язаних із примусовим вивезенням українських дітей під час російсько-української війни. Такий досвід свідчить, що депортація дітей має не лише політико-військове, а й виразне гуманітарне та цивілізаційне значення, оскільки підриває основи колективної пам'яті, наступність поколінь і національну ідентичність.

Попри актуальність теми, в історіографії депортація дітей здебільшого розглядається як частина ширших депортаційних процесів, тоді як її самостійний феноменальний вимір залишається

недостатньо дослідженим. Це зумовлює потребу в окремому аналізі історичних обставин, механізмів, наслідків та правових кваліфікацій дитячих депортацій як особливого явища у вітчизняній та світовій історії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

У сучасній історичній науці та суміжних дисциплінах посилюється інтерес до проблеми насильницьких переміщень дітей та їхніх наслідків.

Так, Л. Шмід [1] розглядає депортацію як феномен, що завжди пов'язаний з істотними шкодами для людини та порушенням базових прав, незалежно від політичних виправдань. В українському контексті Ю. Макар [2] на основі архівних джерел відтворює масштабність примусових переміщень у роки Другої світової війни, наголошуючи на катастрофічних демографічних наслідках.

Особливу увагу нацистським практикам «огерманення» приділяє С. Чарлтон [3], який аналізує расові та ідентифікаційні виміри асиміляції дітей. У свою чергу, С. Чумак [4] через рецензію нової монографії висвітлює радянську політику репресій і депортацій на західноукраїнських землях.

Сучасні дослідження підкреслюють безпосередній зв'язок примусового вивезення дітей із політикою імперського контролю. Так, А. Айдингюн, В. Морква, І. Айдингюн [5] характеризують русифікацію українських дітей як стратегічну демографічну політику, тоді як Й. Йоффе [6] аргументує можливість кваліфікації цих дій як геноциду. Додатково, у звіті Й. Кравчук [7] в межах ПАРЄ наголошено на культурному вимірі проблеми – зокрема, на системному стиранні української ідентичності.

Міжнародно-правовий контекст проблеми окреслюють Конвенція про права дитини [8] та Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни [9], які прямо забороняють зміну особистого статусу неповнолітніх в умовах окупації. У цьому ж ключі І. Гіллх [10] досліджує примусове усиновлення українських дітей крізь призму міжнародного гуманітарного права.

Соціально-психологічні наслідки розкриваються у праці Л. Г. Сайяс, С. Агіллар-Гаксіола, Х. Юн, Г. Рей [11], які показують дистрес дітей, розлучених із батьками через депортацію, тоді як Д. Бхугра, М. А. Бекер [12] описують феномен «культурного горя» як довготривалу травму, пов'язану з втратою ідентичності.

Нарешті, демографічні аспекти проблеми аналізує Р. Теслюк [13], доводячи, що депортації й репресії ХХ ст. спричинили демографічні розриви, які відчутні в Україні й нині.

Узгодження цих напрямів дозволяє зробити проміжний висновок: сучасний науковий дискурс рухається від опису окремих кейсів до комплексного осмислення депортації дітей як явища, що одночасно має історичні, правові, демографічні та соціокультурні виміри.

Метою статті є комплексне дослідження депортації дітей як самостійного історичного феномену, з'ясування його витоків, механізмів реалізації та наслідків у контексті українського та світового історичного досвіду, а також визначення місця цього явища в системі політики насильницьких переселень і міжнародно-правових оцінок.

Завдання статті:

Дослідити витоки та історичну еволюцію практик примусового переміщення дітей у ХХ–ХХІ ст., визначивши особливості радянських, нацистських і сучасних російських підходів.

Охарактеризувати специфіку депортації дітей як окремого феномену, встановивши її принципові відмінності від депортацій дорослого населення та окресливши її міжпоколінні наслідки для культурної ідентичності.

Проаналізувати психологічні, соціальні, культурні й демографічні наслідки дитячих депортацій, розкривши їхній вплив на колективну пам'ять та ідентичність українського суспільства.

Виклад основного матеріалу. Проблема депортації дітей відображена у багатьох історичних епохах, але особливого значення вона набула в українському контексті. Архівні документи та свідчення очевидців засвідчують, що ще в радянський період практикувалося масове вилучення дітей у депортованих родин, їх розміщення у спеціальних дитячих установах та подальша русифікація. У ХХІ ст. ця практика знайшла продовження під час сучасної російсько-української війни, коли фіксуються випадки примусового вивезення українських дітей на територію Російської Федерації, їх усиновлення та інтеграції у чужий культурний простір. Саме зіставлення історичних і сучасних прикладів дозволяє виявити сталі механізми та ідеологічні мотиви цього явища.

Сучасні дослідження підкреслюють, що депортація є не лише адміністративною дією держав, а практикою, яка завжди пов'язана з істотними шкодами для людини. Вона означає насильницьке вилучення особи зі звичного соціального й культурного середовища, що призводить до руйнування життєвих планів, сімейних зв'язків і відчуття безпеки. Навіть, у випадках, коли держави намагаються виправдати депортацію міркуваннями легітимності чи самозахисту, сам факт

завдання непропорційної шкоди робить такі практики морально сумнівними. Так, депортація може вважатися припустимою лише за умов дотримання принципів необхідності та пропорційності, однак історичний досвід показує: на практиці ці вимоги рідко виконуються [1, с. 106].

В українському контексті депортації та примусові переміщення у роки Другої світової війни стали складовою радянської політики контролю. Уже від 1939 р., після приєднання західноукраїнських земель до СРСР, розпочалися масові репресії та депортації населення, яке вважалося «неблагонадійним». У перші місяці війни ця практика набула ще більшого масштабу. Тисячі ув'язнених були розстріляні у тюрмах Луцька, Львова, Рівного, Дрогобича, Чернівців та інших міст. Одночасно розгорталася примусова евакуація: на схід СРСР було переміщено близько 3,5 млн жителів України, серед них значну частину становили діти. Особливого удару зазнали етнічні групи: з території України виселили понад 200 тис. німців, яких позбавили майна і відправили у спецпоселення. Водночас понад 2,4 млн українців було вивезено на примусові роботи до Німеччини, значна частина яких уже ніколи не повернулася [2, с. 650–651].

Разом із масштабними радянськими депортаціями у роки Другої світової війни варто врахувати й ширший історичний контекст, у якому проблема насильницького переміщення дітей постає як повторюваний інструмент тоталітарних і окупаційних режимів. Для більшої наочності доцільно окреслити основні етапи цих практик у XX–XXI ст., що демонструють як їхню еволюцію, так і спадкоємність (табл. 1).

Таким чином, депортації та примусові переміщення в Україні поєднували загальні риси світових практик із особливою радянською жорстокістю, яка руйнувала соціальну структуру суспільства, спричиняла катастрофічні демографічні втрати та створювала передумови для тривалих травматичних наслідків.

Досвід радянських депортацій у роки Другої світової війни демонструє, що насильницьке переміщення населення було одним із ключових інструментів тоталітарної політики. Подібні практики повторюються і в умовах сучасної російсько-української війни, коли фіксуються випадки масового вивезення українських громадян з окупованих територій до Російської Федерації. Як і в середині XX ст., ці дії мають не лише воєнно-стратегічний, але й виразний ідеологічний вимір – вони спрямовані на контроль над населенням, руйнування соціальних зв'язків та інтеграцію людей у чужий політико-культурний простір. Саме цей історичний перегук створює підґрунтя для розгляду депортації дітей як особливого явища, що має власну логіку та наслідки.

Дитяча депортація має принципові відмінності від переміщення дорослого населення. Якщо у випадку дорослих йдеться переважно про втрату житла, праці та звичного соціального середовища, то у випадку дітей депортація означає глибше й триваліше втручання в їхню ідентичність. Насильницьке вилучення неповнолітніх призводить до позбавлення сімейних зв'язків, переривання процесу соціалізації та втрати культурної спадщини. Умови, у яких діти опиняються після примусового переміщення, часто супроводжуються асиміляційними практиками: зміною імені та громадянства,

Таблиця 1

Історична періодизація примусових переміщень і депортацій дітей у XX–XXI ст.

Етап	Хронологічні межі	Ключові практики	Наслідки для дітей
Радянські депортації	1939–1953 рр.	Масові виселення «неблагонадійних» із Західної України; 4 хвилі депортацій (1940–1941); примусове переселення етнічних груп (поляків, українців, євреїв, німців)	Руйнування соціальної структури, ізоляція дітей у спецпоселеннях, втрата майна, асиміляційний тиск
Нацистські практики	1939–1945 рр.	Примусове вивезення дітей із Польщі, Чехії, України для «огерманення»; расовий відбір, перевиховання у німецьких сім'ях; заборона рідної мови	Втрата ідентичності, асиміляція; лише близько 20% дітей після війни повернулися до родин
російсько-українська війна	2014–2025 рр.	Примусове вивезення дітей із окупованих територій до РФ; зміна громадянства, імен і прізвищ; інтернати й «табори перевиховання»; масове усиновлення в російських сім'ях	Формування « нової ідентичності » через русифікацію; розрив із родиною та культурою; довготривала травма й елементи культурного геноциду

Джерело: сформовано на основі узагальнення джерел [3], [4], [5].

заборону користування рідною мовою, залученням до «патріотичного виховання» та інтеграції у чужий освітній і культурний простір [6, с. 320].

Варто наголосити ще на кількох ключових відмінностях. По-перше, дорослий, навіть перебуваючи в умовах примусового переміщення, зберігає пам'ять про власне походження та досвід, що дає змогу відтворити втрачені зв'язки після повернення. Натомість для дитини кожне нове середовище стає визначальним, адже саме в ранньому віці формується мовна й культурна ідентичність. По-друге, депортація дітей має кумулятивний ефект: руйнується не лише індивідуальна доля, а й ціла лінія родинної спадковості, адже втрачене покоління не здатне передати мову й традиції своїм нащадкам. По-третє, у дорослих існує можливість критично сприймати пропаганду та чинити опір асиміляції, тоді як дитина легко піддається нав'язаним моделям поведінки та мислення. Саме це робить дитячу депортацію унікальним інструментом знищення національної ідентичності, наслідки якого можуть бути більш руйнівними, ніж фізичні втрати серед дорослого населення.

Такі дії не лише створюють психологічні травми, але й спрямовані на поступове відчуження дитини від власної національної спільноти. На відміну від дорослих, які здатні чинити спротив і зберігати свою ідентичність, діти є більш уразливою групою, а їхня інтеграція у нове середовище часто має незворотний характер. Саме тому міжнародне право розглядає насильницьке переміщення дітей як окремий злочин, що потенційно може кваліфікуватися як акт геноциду, адже він прямо підриває здатність народу відтворювати власну культурну та національну спадковість [6, с. 340].

Це означає, що депортація дітей виходить за межі суто воєнних чи адміністративних дій і набуває характеру свідомої стратегії руйнування нації через її наймолодших представників. Якщо депортація дорослих здебільшого спрямована на контроль над робочою силою чи територіями, то депортація дітей має міжпоколінний вимір, адже формує покоління, відірване від національних коренів. Такий процес створює довготривалі наслідки: втрата мовної спадковості, підміна історичної пам'яті та розрив між батьками й дітьми, що з часом перетворюється на втрату цілісності самої національної спільноти. Саме тому міжнародні правові документи кваліфікують насильницьке переміщення й асиміляцію дітей як один із найтяжчих злочинів проти людяності, прирівняний до спроби ліквідувати націю як суб'єкт історії та культури.

Мета депортації дітей полягає у формуванні «нової ідентичності» через системні інструменти культурної асиміляції. Серед них – зміна імені та громадянства, запровадження російських освітніх програм і «патріотичного виховання», витіснення української мови та історії з навчання, а також контроль над культурним простором через вилучення українських підручників, перейменування топонімів і ліквідацію національно-культурних організацій. Такі заходи спрямовані не лише на фізичне відривання дітей від родини, а й на повне викорінення їхньої національної та культурної спадковості, що свідчить про цілеспрямовану політику русифікації [7].

Відтак, правові та моральні аспекти примусового усиновлення й зміни імен чи прізвищ дітей свідчать про грубі порушення міжнародного права. Такі дії суперечать Конвенції про права дитини, яка гарантує право знати своїх батьків, зберігати ім'я, національність і сімейні зв'язки [8], а також забороні змінювати особистий статус неповнолітніх в умовах окупації, передбаченою Женевською конвенцією про захист цивільного населення під час війни [9]. Присвоєння іншого громадянства та нав'язування нової ідентичності унеможливають повернення дітей до власної культурної спільноти, що розглядається не лише з правової точки зору, а й з моральної, адже мова йде про позбавлення права на походження й пам'ять, із довготривалими травматичними наслідками [10, с. 77].

Отже, депортація дітей не може розглядатися лише як частина ширших практик насильницького переміщення населення. Вона є окремим феноменом, адже поєднує фізичне позбавлення батьківської опіки з цілеспрямованим руйнуванням національної ідентичності та культурної спадковості. Її наслідки мають міжпоколінний характер: втрата мови, пам'яті та соціальної безперервності перетворюється на загрозу самому існуванню нації. Саме тому міжнародні документи кваліфікують дитячу депортацію серед найбільш тяжких злочинів, що здатні набувати ознак геноциду.

Відтак, розглядаючи депортацію дітей як окремий феномен, важливо окреслити не лише її інструменти й ідеологічні цілі, але й ті довготривалі наслідки, які вона залишає в житті неповнолітніх. Насамперед ідеться про психологічний та соціальний вимір цього явища. Дослідження показують, що розрив із родиною, втрата звичного середовища та перебування в умовах примусового переміщення формують у дітей відчуття ізоляції, невпевненості та страху. Частими наслідками стають хронічний стрес, депресивні стани, підвищена

тривожність і труднощі у формуванні соціальних зв'язків. У довгостроковій перспективі це призводить до зниження навчальних досягнень, порушень у поведінці та труднощів із самоідентифікацією [11].

Водночас, соціальний вимір проблеми проявляється у зменшенні доступу до освіти, охорони здоров'я та ресурсів громади, що посилює маргіналізацію та створює передумови для міжпоколінної вразливості. Таким чином, психологічні й соціальні наслідки дитячої депортації виходять далеко за межі індивідуальної травми, формуючи довготривалі ризики як для особистості, так і для суспільства загалом.

Варто наголосити, що психологічні травми від депортації тісно пов'язані з втратою культурної та національної ідентичності. Якщо для дорослих депортованих цей процес може обмежитися вимушеною адаптацією до нових умов, то для дітей він означає руйнування самої основи їхньої особистісної та соціальної самосвідомості. Як наголошують дослідники, втрата рідної мови, традиційних звичаїв і соціальних структур призводить до феномену «культурного горя» (*cultural bereavement*), коли особа чи спільнота переживає тривалу травму через відрив від власного культурного коріння та неможливість його відновлення [12, с. 19].

У випадку депортованих дітей окреслений процес має особливо драматичні наслідки. Заміна імені, громадянства чи навчання чужою мовою поступово стирає пам'ять про походження, витісняє рідні символи й практики, а отже – формує «нову ідентичність», відчужену від національної спільноти. Це не лише створює відчуття ізоляції та меншовартості, а й перетворюється на інструмент системної асиміляції. У довготривалій перспективі такі практики спричиняють перервність культурної спадковості: втрачаються мова, ритуали, сімейні традиції, а отже й колективна пам'ять, що є фундаментом існування нації як історичного суб'єкта.

Депортації дітей, як і масові примусові переміщення цивільного населення, істотно деформували демографічну структуру України упродовж XX – початку XXI ст. Кожна хвиля насильницьких переселень призводила не лише до фізичних втрат, а й до «демографічних розривів» – різкого зниження народжуваності, зростання смертності, зміни віково-гендерної піраміди. Так, за підрахунками дослідників, наслідки катастроф XX ст. (Голодомор, війни, репресії та депортації) зумовили втрату мільйонів потенційних

життів – як безпосередньо загиблих, так і ненароджених наступних поколінь. За оцінками, населення сучасної України могло б бути щонайменше на 20 млн більшим без цих демографічних катастроф [13, с. 36–37].

Вимушене переміщення дітей завжди мало віддалений вплив на демографічну динаміку, адже руйнувало механізми міжпоколінної спадковості. Порушувалася структура родинних зв'язків, знижувалася народжуваність у перспективі, а процеси старіння населення пришвидшувалися. Відрив від батьківського середовища сприяв асиміляції, що в перспективі змінювало етнокультурну картину регіонів.

Соціальна структура також зазнавала глибокої деформації: депортації позбавляли громади активної частини населення, призводили до фемінізації села та робочих колективів, а втрата інтелігенції чи молоді підірвала розвиток освіти та культури. Такі процеси формували у колективній пам'яті травматичні наративи, що передавалися наступним поколінням і впливали на ідентичність українського суспільства.

Нарешті, колективна пам'ять про депортації стала не лише маркером національної травми, а й фактором консолідації: досвід вимушеного переселення інтегрується у сучасний наратив боротьби України за виживання та відтворення власної державності.

Висновки. Отже, проведене дослідження підтвердило, що депортація дітей є самостійним історичним феноменом, який не можна зводити лише до загальних практик насильницьких переселень. У різні історичні епохи – від радянських депортацій та нацистських практик до сучасної російсько-української війни – вона послідовно виступала як інструмент тоталітарної та окупаційної політики, спрямованої на руйнування культурної спадковості й формування « нової ідентичності » серед найуразливішої соціальної групи – дітей.

З'ясовано, що депортація дітей має власну логіку та механізми реалізації: насильницьке вилучення з родин, ізоляція в спеціальних установах, зміна імен і громадянства, асиміляційний тиск через освітні та культурні практики. Вона супроводжується комплексом наслідків: психологічними травмами, втратою культурної та національної ідентичності, деформацією соціальної структури, демографічними втратами та формуванням травматичної колективної пам'яті.

Таким чином, депортація дітей виступає не лише засобом воєнного чи адміністративного контролю, а й свідомою стратегією підризу

здатності народу до відтворення власної культури й національної ідентичності. Саме ця міжпоколінна загроза дозволяє розглядати її як один із найбільш небезпечних злочинів, що набуває ознак геноциду та вимагає окремого місця у системі міжнародно-правових оцінок.

Подальший науковий пошук доцільно спрямувати на кілька напрямів: по-перше, поглиблений аналіз архівних матеріалів і свідчень депортованих дітей для реконструкції їхнього життєвого

досвіду; по-друге, міждисциплінарне вивчення психологічних і соціокультурних наслідків депортації в міжпоколінному вимірі; по-третє, розробку правових і політичних механізмів документування та кваліфікації депортації дітей як окремого злочину проти людяності. Важливою перспективою також є дослідження процесів збереження пам'яті про депортованих дітей у сучасній Україні як чинника національної ідентичності та історичної справедливості.

Список літератури:

1. Schmid L. Deportation, harms, and human rights. *Ethics & Global Politics*. 2021. Vol. 14. Issue 2. P. 98–109. DOI: <https://doi.org/10.1080/16544951.2021.1926083>.
2. Макап Ю. Друга світова війна в долях українців. Волинь і волинці у Другій світовій війні: збірник наукових праць за матеріалами I Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої подіям Другої світової війни на території Волинської області / упоряд. М. М. Кучерепа. Луцьк, 2012. С. 647–651. URL: <https://evnuir.vnu.edu.ua/handle/123456789/9007?locale=en> (дата звернення: 03.10.2025).
3. Charlton C. “They Called me Rolf”: Examining Race, Memory, and Identity in the Nazi Germanization of Eastern European Children. *Pangaea*. 2020. № 20. P. 20–30. URL: <https://dalspace.library.dal.ca/server/api/core/bitstreams/76d096d4-af33-48f3-ba34-7c5a9db4e892/content> (дата звернення: 03.10.2025).
4. Чумак С. Нове дослідження до історії суспільно-політичного життя Західної України (рецензія на монографію: Баран В. К., Сорока Ю. М., Токарський В. В. Сталінські репресії на західних землях України в 1939–1953 рр. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2022. 296 с.). *Східноєвропейський історичний вісник*. 2023. Вип. 26. С. 194–200. DOI: <https://doi.org/10.24919/2519-058X.26.275213>.
5. Aydingün A., Morkva V., Aydingün İ. Beyond Genocide, Ethnocide and Identicide: Russia's ‘Strategic Imperial Demographic Policy’ of Russifying Ukrainian Children. *Nations and Nationalism*. 2025. DOI: <https://doi.org/10.1111/nana.70011>
6. Ioffe Y. Forcibly Transferring Ukrainian Children to the Russian Federation: A Genocide? *Journal of Genocide Research*. 2023. Vol. 25. №. 3–4. P. 315–351. DOI: <https://doi.org/10.1080/14623528.2023.2228085>.
7. Kravchuk Y. Countering the erasure of cultural identity in war and peace : Report / Committee on Culture, Science, Education and Media. Parliamentary Assembly of the Council of Europe. Doc. 16003. 10 June 2024. URL: <https://pace.coe.int/en/files/30159> (дата звернення: 03.10.2025).
8. Конвенція про права дитини: Конвенція Організації Об'єднаних Націй від 20.11.1989 : станом на 03 жовт. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text (дата звернення: 03.10.2025).
9. Конвенція про захист цивільного населення під час війни : Конвенція Організації Об'єднаних Націй від 12.08.1949 : станом на 23 лют. 2023 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text (дата звернення: 03.10.2025).
10. Gillich I. Forced Adoptions of Ukrainian Children from an International Human Rights and Humanitarian Law Perspective. *Pace International Law Review*. 2025. Vol. 37. Issue. 1. P. 57–88. DOI: <https://doi.org/10.58948/2331-3536.1442>.
11. Zayas L. H., Aguilar-Gaxiola S., Yoon H., Rey G. The distress of citizen-children with detained and deported parents. *Journal of Child and Family Studies*. 2015. Vol. 24. № 11. P. 1–11. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10826-015-0124-8>.
12. Bhugra D., Becker M. A. Migration, cultural bereavement and cultural identity. *World Psychiatry*. 2005. Vol. 4. №. 1. P. 18–24. URL: <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC1414713/pdf/wpa040018.pdf> (дата звернення: 03.10.2025).
13. Tesliuk R. Demographic sustainability of Ukraine: the historical retrospective and the current challenges. *Studia Regionalne i Lokalne*. 2023, Vol 2. №2. P. 35–49. DOI: [10.7366/1509499529203](https://doi.org/10.7366/1509499529203).

Semenov S.V., Adamovsky V.I. CHILD DEPORTATION AS A DISTINCT PHENOMENON

The article provides a comprehensive study of the deportation of children as a distinct historical phenomenon that combines state policies of coercion, traumatic socio-psychological consequences, and international-legal assessment. The research focuses on the historical evolution and outcomes of child deportations across the twentieth and twenty-first centuries.

Methodologically, the study relies on the historical-comparative method (to identify chronological stages and the continuity of Soviet, Nazi, and contemporary Russian practices), analysis of contemporary sources (to reconstruct mechanisms of coercive transfer and assimilation), and a socio-psychological approach (to examine individual and collective effects). This interdisciplinary design makes it possible to outline not only the political-legal aspects of the phenomenon but also its long-term demographic impacts and implications for cultural continuity.

The findings demonstrate that child deportation differs fundamentally from the displacement of adults: it destroys family bonds, erodes cultural identity, and forges an imposed “new” identity. The article argues that child deportation has functioned as a deliberate strategy of totalitarian and occupation regimes aimed at dismantling a nation through its most vulnerable members.

The study’s novelty lies in its systematic synthesis of historical and contemporary practices of child deportation, in distinguishing this phenomenon as an autonomous one with generational consequences, and in proposing an interpretation of child deportation as a potential act of cultural and demographic genocide. The practical significance of the research is its applicability to strengthening international-legal approaches to protecting children’s rights in wartime and to shaping state memory policies that prevent repetition of such crimes in the future.

Key words: *child deportation, forced displacement, Russification, assimilation, national identity, cultural heritage, collective memory, psychological consequences, social consequences, demographic losses, international law, genocide.*

Дата надходження статті: 25.09.2025

Дата прийняття статті: 07.10.2025

Опубліковано: 05.12.2025